

مناسبات حکومت اقلیم کردستان با آمریکا

دکتر جعفر حق پناه*

اشاره:

کردستان عراق به عنوان گرانیگاه جنبش کردی در خاورمیانه شناخته می‌شود که در آن، طی بیست و پنج سال گذشته مسئله کرد از حرکتی قومی ضد دیکتاتوری به جنبشی هویت‌خواه و مؤثر بر تحولات منطقه‌ای و برخوردار از قابلیت ایجاد تعاملات در سطح جهانی و بین‌المللی کردن مطالبات کردها بدل شده است. حکومت اقلیم کردستان^۱ نه تنها بازیگری مؤثر بر معادلات قدرت در عراق، بلکه کنش‌گری فعال در تحولات سوریه، ترکیه و تا حدودی ایران دانسته می‌شود. در این میان روابط خارجی پویا و گسترده حکومت اقلیم به ویژه با آمریکا نقش بسزایی در ارتقاء موقعیت حکومت اقلیم طی سال‌های اخیر داشته است. در این نوشتار برخی از تحولات مهم در عرصه مناسبات کردها و عراق با ایالات متحده و ابعاد پیامدهای آن در داخل عراق و در سطح منطقه‌ای مورد کنکاش قرار می‌گیرد.

مقدمه

گسترش کمی و کیفی مناسبات خارجی حکومت اقلیم کردستان عراق، شاخص مهمی برای شناخت و تحلیل موقعیت کنونی کردهای عراق و به عبارتی جنبش هویت‌خواه کردی در منطقه و تثبیت آن در مرحله‌ای است که اصطلاحاً می‌توان آن را «بین‌المللی‌شدن مسئله کردی» دانست. به باور شماری از تحلیل‌گران طی دو دهه گذشته، به تدریج، این جنبش با استفاده از فضای مساعد پدیدآمده در شمال عراق از مراحل اولیه‌ای - که عمدتاً در تکاپوی مقابله با دولت‌های مرکزی به منظور استیفای حقوق و احراز هویت خود و نیز تلاش برای تقویت پیوند کردهای پراکنده در چهار کشور عراق، سوریه، ترکیه و ایران بود - گذر کرده است و هم‌اینک با تثبیت این دستاوردها

می‌کوشد با بین‌المللی‌کردن مسئله کردی به بهره‌گیری از فضای ایجادشده در پرتو جهانی‌شدن و عطف توجه و بهره‌گیری از رقابت‌ها و تعارض منافع بازیگران فرامنطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ پردازد. در این میان برهم خوردن ترتیبات امنیت منطقه‌ای در خاورمیانه، آشوب و بحران‌های ناشی از مداخلات خارجی از یک سو و وقوع بی‌ثباتی و انقلاب‌های موسوم به بهار عربی از سوی دیگر که برهم خوردن نظام یک‌صد ساله سایکس - پیکو در منطقه را دربرداشته است، شرایط مساعدی را برای کردها به ویژه در شمال عراق فراهم آورده‌اند. به واقع بیش از ابتکار عمل و ظرفیت درونی کردها، این رقابت دولت‌های رقیب و اصطکاک منافع قدرت‌ها - که بعضاً انگیزه و منفعتی از ناحیه قدرت‌یابی کردها نیز نداشته‌اند - بوده که فضای مساعد برای قدرت‌افکنی گروه‌های کرد با محوریت حکومت اقلیم کردستان را پدید آورده است تا به مثابه یک شبه‌دولت قد علم کرده و تهدیدات موجود را به فرصت بدل نماید. آخرین نمونه آن را می‌توان تبدیل تهدید داعش به فرصتی برای نقش‌آفرینی منطقه‌ای توسط کردها دانست. البته نمی‌بایست فرصت‌شناسی نخبگان کرد در استفاده بهینه از شرایط پیش آمده و پیش‌بینی ناشده را نادیده انگاشت که با

درس آموزی از تجارب پیشین، تز زندگی در شکاف و بهره‌گیری از خلاء قدرت ناشی از رقابت و تخاصم دولت‌ها را مبنای قوام‌بخشی به زیست سیاسی خویش قرار داده‌اند.

شناخت این فرایندها و محیط‌شناسی عرصه تعاملی کردها، به شرحی که به اختصار و اجمال فراوان گفته شد، می‌تواند در فهم روابط خارجی حکومت اقلیم کردستان به ویژه با قدرت‌های بزرگ هم‌چون ایالات متحده آمریکا مفید باشد. در حال حاضر حکومت اقلیم با استفاده از سکوت و ابهام قانون اساسی عراق فدرال و ضعف حاکمیت سیاسی در بغداد، مناسبات سیاسی مستقلانه‌ای در پیش گرفته است. تقریباً همه دولت‌های مهم آسیایی، اروپایی و آمریکایی دارای روابط رسمی در سطح سفارت با عراق، سرکنسول‌گری فعالی هم در اربیل، مقر حکومت اقلیم کردستان دایر کرده‌اند و بعضاً در سلیمانیه هم دارای کنسول‌گری هستند. آمریکا، کانادا، انگلیس، فرانسه، کشورهای حوزه اسکاندیناوی، ایتالیا، اسپانیا، کشورهایی از اروپای شرقی مانند روسیه و اوکراین دولت‌های آسیایی از جمله ژاپن، کره جنوبی، چین و هند، ممالک همسایه مانند جمهوری اسلامی ایران، ترکیه و سوریه را می‌توان در این لیست قرار داد. حتی کشورهای عربی که به طور سنتی مخالف موجودیت کردها و تضعیف حاکمیت دولت مرکزی در بغداد بوده‌اند، در تغییر رویکردی آشکار، برای مهار دولت شیعی متمایل به ایران، مناسبات گسترده‌ای با حکومت اقلیم برقرار کرده‌اند. پس از قطر، امارات و کویت، عربستان سعودی آخرین دولت عربی بود که سال گذشته هم‌زمان با بازگشایی سفارت خود در بغداد، کنسولگری اربیل را نیز راه‌اندازی کرد و متعاقباً از مسعود بارزانی، رئیس حکومت اقلیم، استقبالی رسمی در حد یک رئیس دولت به عمل آورد و وعده کمک‌های مالی هنگفتی به بارزانی داد. البته در میان دولت‌های منطقه‌ای، حکومت اقلیم سالهاست که بیشترین حجم مناسبات و بهترین روابط را با ترکیه دارد و به عبارتی این قدرت منطقه‌ای را به عنوان گرانیگاه سیاست‌های خود در داخل عراق و محیط پیرامون قرار داده است. در روابط بین‌المللی، چنانچه خواهد آمد، حکومت اقلیم چنین تعاملی را با ایالات متحده آمریکا مد نظر دارد.

ارزیابی روابط حکومت اقلیم و آمریکا

چنانچه گفته شد حکومت اقلیم کردستان برای تثبیت موقعیت خود در داخل عراق و نیز در محیط پیرامونی، تعامل با ترکیه به

عنوان یک قدرت منطقه‌ای و آمریکا به مثابه یک قدرت جهانی را مبنای روابط خارجی خود قرار داده است. توجه به جایگاه و تلاش برای جلب نظر ایالات متحده در مقام قدرتی پرنفوذ در خاورمیانه از سوی کردهای عراق دست کم نیم قرن سابقه دارد و به دهه ۱۹۶۰ دوران جنگ داخلی با حکومت بعثی و دریافت حمایت از آمریکا با واسطه‌گری رژیم پادشاهی ایران برمی‌گردد.

پس از وقفه‌ای کوتاه در ارتباطات رسمی و علنی، در دهه ۱۹۸۰ و به دنبال مداخله نظامی آمریکا در عراق در جریان جنگ اول خلیج فارس (۹۱-۱۹۹۰) که به صدور قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل مبنی بر ایجاد منطقه پرواز ممنوع در شمال مدار ۳۶ درجه و شکل‌گیری عملی حکومت اقلیم کردی در استان‌های سلیمانیه، اربیل و دهوک انجامید، این مراودات شکل گسترده‌تری به خود گرفت.

مقامات واشنگتن علاوه بر حمایت‌های مالی و ایجاد چتر حمایتی هوایی، در اواخر این دهه نقش مؤثری در رفع اختلافات دو حزب عمده کرد عراقی یعنی حزب دموکرات و اتحادیه میهنی داشتند. پس از تصویب قانون آزادسازی عراق در دوران بیل کلینتون، کار کرد حکومت اقلیم و احزاب کردی برای آمریکا در راستای عملیات نظامی برای آزادسازی عراق ارتقاء یافت. رهبران کرد در اجلاس‌های هماهنگ‌سازی گروه‌های معارض عراقی که با ابتکار آمریکا در واشنگتن، لندن و صلاح‌الدین در آخرین سال‌های حکومت صدام حسین تشکیل می‌شد، حضور فعالی داشتند. البته به دلیل مخالفت ارتش ترکیه با همراهی آنکارا در طرح اشغال عراق در ۲۰۰۳، عملاً فعال‌سازی

عراق و آغاز جنگ با کردها در شنگال، جلولو و حومه اربیل در تابستان ۲۰۱۴ و با توجه به آشکارشدن ضعف نیروهای پیشمرگه در مواجهه با این تهدید حیاتی، سیاست آمریکا بر تقویت نظامی و سیاسی هر چه بیشتر حکومت اقلیم کردستان استوار شده است. در حالیکه در تابستان ۲۰۱۴ ایران نخستین حامی و مهم‌ترین کشور در دفع تهدید داعش از کردها در بحبوحه سقوط اربیل بود، اما در چارچوب راهبرد پیش‌گفته این مراودات سیاسی و نظامی حکومت اقلیم کردستان با آمریکا و متحدانش است که به تدریج گسترش بی‌سابقه‌ای می‌یابد. طی دو سال گذشته ده‌ها هیئت نظامی و سیاسی بلندپایه آمریکایی و اروپایی به اربیل عزیمت کرده‌اند و برای نخستین بار دولت‌های آمریکا، انگلیس، آلمان، فرانسه و ترکیه علاوه بر ارسال محموله‌های نظامی و تدارکاتی، عهده‌دار سازماندهی نیروهای پیشمرگه و آموزش نظامی آنها نیز شده‌اند. این شکل مناسبات میان آمریکا با حکومت اقلیم همانند گذشته مورد اعتراض جدی دولت مرکزی در بغداد قرار دارد. مقامات بغداد که در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۰ در مخالفت با انعقاد قراردادهای نفتی مستقلانه حکومت اقلیم با شرکت‌های بزرگ نفتی آمریکایی مانند اکسون موبیل تا مرز تهدید به لغو همکاری‌های نفتی آن کشور پیش رفته بودند، این گونه اقدامات آمریکا و متحدانش به ویژه ترکیه را نه تنها نقض حاکمیت ملی کشورشان می‌دانند، بلکه معتقدند که این امر روند مبارزه با داعش را نیز دچار اختلال می‌سازد. با این حال بعید به نظر می‌رسد سیاست دوگانه آمریکا در عراق - که ضمن اذعان به حفظ یکپارچگی این کشور و ابراز مخالفت با درخواست استقلال کردستان عراق و برگزاری همه‌پرسی استقلال‌خواهی، هم‌چنان روابط جداگانه خود با اربیل را به موازات بغداد پیش می‌برد - تغییر یابد و حتی روی کارآمدن رئیس‌جمهور جدید در کاخ سفید (به ویژه اگر هیلاری کلینتون باشد) تحولی اساسی در آن ایجاد کند. به ویژه آنکه برای نخستین بار در ژوئن ۲۰۱۶ و در جریان سفر هیئتی بلندپایه از وزارت دفاع آمریکا به اربیل، قرارداد همکاری‌های نظامی مشتمل بر تحویل برخی اقلام نظامی، حضور مستشاری و آموزش و سازماندهی نیروهای پیشمرگه میان وزیر نیروهای پیشمرگ حکومت اقلیم و معاون پنتاگون به امضاء رسید. به این ترتیب همکاری‌های نظامی غیررسمی گذشته جنبه رسمی‌تری به خود می‌گیرند و در قالب سیاست دوگانه پیش‌گفته، همه ساله بخشی از بودجه نظامی مصوب آمریکا برای مبارزه با داعش به صورت مجزا و خارج از نظارت دولت عراق در اختیار حکومت

جبهه زمینی شمالی در مناطق کردنشین برای اشغال عراق با مشارکت نیروهای پیشمرگه کرد منتفی گردید، اما با این حال احزاب مهم کرد به صورت مطمئن‌ترین متحدان آمریکا در عراق باقی ماندند و محصول این همکاری را با دریافت حمایت‌های فراوان و تثبیت جایگاه خود در نظام جدید و قانون اساسی فدرال دریافت کردند. تمایل رهبران کرد عراق برای دائمی‌سازی پیوندهای راهبردی با آمریکا به حدی بود که پس از اعلام خروج نبردهای نظامی آمریکایی از عراق در سال ۲۰۰۸، مسعود بارزانی و جلال طالبانی طی نامه‌ای مشترک خطاب به جرج بوش، ضمن انتقاد از این سیاست رهبران کاخ سفید درخواست راه‌اندازی پایگاه‌های دائمی نظامی آمریکا در شمال عراق را ارائه دادند.

روابط ممتاز واشنگتن با حکومت اقلیم با وجود اجابت نکردن این درخواست، پس از خروج نیروهای نظامی آمریکایی و در دوران باراک اوباما هم‌چنان تداوم یافته است. با توجه به تشدید گرایش‌های ضدآمریکایی در میان بخش عمده‌ای از نیروهای عرب سنی و بی‌اعتمادی آمریکا به بخش عمده احزاب و نخبگان شیعی و افزایش واگرایی شیعی - سنی، کردهای عراقی در مقام متحدی قابل اتکاء برای آمریکا و میانجی و توازن‌بخش میان این دو طایفه عمل نموده‌اند. این نقش محوری پس از ظهور داعش در ۲۰۱۴ و شعله‌ورترین جنگ فرقه‌ای در عراق بروز و نمود بیشتری به خود گرفته است. کردها با استفاده از آشوب و بی‌ثباتی موجود توانستند با چراغ سبز آمریکا، تقریباً تمامی اراضی مورد اختلاف و مورد ادعای خود به ویژه کرکوک را به محدوده حکومت اقلیم منضم کنند. پس از حملات سنگین داعش به شمال

اقلیم قرار می‌گیرد. البته حجم کمک‌های نظامی اختصاص یافته به حکومت اقلیم در سال ۲۰۱۶ از پانصد میلیون دلار فراتر نمی‌رود، اما در سال‌های بعد می‌تواند افزایش یابد. در همین چارچوب، رهبران آمریکایی وعده کمک‌های بیشتر برای جلب مشارکت کردها جهت حضور مؤثر در عملیات نظامی به منظور آزادسازی موصل را داده‌اند. برای آمریکا نقش آفرینی فعال پیشمرگه‌های کرد در این عملیات اهمیت ویژه‌ای دارد. آنها تمایل چندانی به مشارکت نیروهای مردمی شیعی و حشدالشعبی، به بهانه تأثیر منفی آن بر دامن زدن به منازعه شیعی - سنی در عراق ندارند. به باور آنها ارتش عراق نیز آمادگی و کفایت کافی برای انجام موفق عملیات را ندارد و عشایر عرب سنی هم از توانمندی و انگیزه چندانی برخوردار نیستند. برای جبران این کاستی‌ها، مقامات پنتاگون چشم به توانمندشدن نیروهای پیشمرگه دوخته‌اند که با وجود ضعف مفرط در عرصه عملیاتی، دست کم در سطح فرماندهی از قابلیت هماهنگی و اعتماد بیشتری برخوردارند. در این صورت این نیروها می‌توانند به عنوان نیروی زمینی وارد عرصه میدانی شده و با پشتیبانی هوایی آمریکا و متحدانش در ائتلاف علیه تروریسم، عملیات آزادسازی موصل در جبهه شمالی را پیش ببرند. هم‌چنین پنتاگون و فرماندهی مرکزی آمریکا (سنت کام) برای انجام عملیات ویژه نیز به استفاده از جایگاه‌هایی که در شمال عراق در مجاورت با موصل قرار دارد، نیازمند هستند. تجربه موفق چندین عملیات ویژه از این محدوده که با همکاری نیروهای کرد در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ علیه برخی رهبران و مواضع داعش انجام شد، در ارتقاء این سطح از تعاملات مؤثر بوده‌اند.

نتیجه‌گیری

با وجود آنکه ایالات متحده هم‌چنان فاقد یک استراتژی کلان‌ا اعلام شده در خاورمیانه است، اقدامات این کشور در افزایش تعامل با کردستان عراق و اخیراً کردهای سوریه با سایر طرح‌ها و سیاست‌های خاورمیانه‌ای واشنگتن انطباق و تلازم منطقی دارد. در فرایند بین‌المللی‌سازی مسئله کردی، رویکرد جاری آمریکا در رفع نگرانی‌های متحدان خود (از ترکیه گرفته تا دولت‌های عربی) از ناحیه قدرت‌یابی کردها بسیار مؤثر افتاده و این کشورها را از مخالفان عملی حکومت اقلیم به حامیان آن تبدیل کرده است. در پرتو این سیاست، مسئله کرد به عرصه رقابتی جدید و به هم مشغول‌شدن دولت‌های منطقه بدل گردیده که در آن دولت‌های عراق و ایران در یک سو

و ترکیه، عربستان، امارات و قطر در سویی دیگر قرار دارند. پیامد این رقابت‌ها در مسئله بین‌المللی‌شدن کردی - که در آن هم‌چنان کردستان عراق نقش محوری دارد - امکان مداخله در مناطق کردنشین ترکیه، سوریه و ایران را برای آمریکا و متحدانش فراهم می‌آورد. به این ترتیب کردها هم می‌توانند در چارچوب راهبرد کلان خاورمیانه‌ای آمریکا مبنی بر موازنه و مهار دولت‌های منطقه مورد استفاده قرار گیرند.

در این چارچوب، آمریکا به عنوان داعیه‌دار حفظ نظم جهانی از یک سو به حفظ یکپارچگی سرزمین و اصل حق حاکمیت ملی عراق تأکید می‌ورزد و از سوی دیگر به صورت دوفاکتو با حکومت اقلیم به مثابه دولتی مستقل، تعامل برقرار می‌کند، به گونه‌ای که در محل ملاقات‌های مسعود بارزانی با رؤسای جمهور آمریکا، پرچم کردستان عراق به صورت نمادی از روابط ممتاز به چشم می‌خورد. در این میان رهبران کرد عراق به ویژه جناح مسلط حزب دموکرات به صورت تاکتیکی از فرصت‌های موجود در جهت ارتقاء موقعیت خود بهره‌برداری کرده‌اند، اما تجارب تاریخی و تحلیل وضعیت موجود مبتنی بر موازنه قوا و امکان نقش آفرینی بازیگران متعدد نشان می‌دهند که همواره پیش‌راناها و عناصر شگفتی‌ساز در راه هستند. بدیهی است که ایجاد ترتیبات جدید امنیتی بدون جلب مشارکت و همراهی قدرت‌های منطقه‌ای و رفع دغدغه‌های امنیتی آنها، از ثبات و دیرپایی لازم و کافی برخوردار نخواهند بود و به این ترتیب تعاملات کردها و آمریکا را تحت‌الشعاع و تحت تأثیر قرار می‌دهد.

